

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia 17 (2019)

ISSN 2081-1861

DOI 10.24917/20811861.17.32

Beata Langer

Uniwersytet Pedagogiczny im Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0000-0001-6992-0954

Z badań nad dziewiętnastowiecznymi bibliotekami prywatnymi. O książce Barbary Kamińskiej-Czubały, *Zbiory Piotra Moszyńskiego. Biblioteka szlachecka w dobie romantyzmu*

Kolekcjonowanie dóbr kultury, zwłaszcza dzieł sztuki czy książek, to interesujący obszar badawczy. Prywatne księżnice, będące własnością konkretnej osoby bądź rodziny, służyły do osobistego użytku, zlokalizowane były z reguły w miejscu zamieszkania właściciela. Kolekcjonowanie domowych zbiorów, często o znacznej wartości, znane jest od starożytności. Prywatne biblioteki są świadectwem pasji zbierackiej oraz zainteresowań posiadaczy. Badania nad księgozbiorami historycznymi mają w Polsce swoją długą tradycję. Wśród monografii księżnic z XIX wieku należy wymienić między innymi dzieła dotyczące kolekcji Emeryka Hutten-Czapskiego¹, Józefa Maksymiliana Ossolińskiego², Tytusa Działyńskiego³, książąt Sanguszków⁴, Jana Działyńskiego⁵, Eustachego Kajetana Sapiehy i Wacława Seweryna Rzewuskiego⁶. Również współcześnie tematyka ta cieszy się dużym zainteresowaniem, pojawiły się bowiem liczne artykuły dotyczące mniej znanych księżnic prywatnych⁷. Wśród tych

1 M. Kocójowa, „Pamiętkom ojczystym ocalonym z burzy dziejowej”. Muzeum Emeryka Hutten-Czapskiego (Stańków-Kraków), Kraków 1978.

2 J. A. Kosiński, *Biblioteka fundacyjna Józefa Maksymiliana Ossolińskiego*, Wrocław 1971.

3 B. Kosman, M. Kosman, *Tytus Działyński i jego dzieło*, Wrocław 1978.

4 J. M. Marszalska, *Archiwum i biblioteka książąt Sanguszków w Sławucie. Stan badań*, [w:] *Kultura książki wschodniego i południowego pogranicza Polski (XVI–XX wiek)*, red. J. Gwioździk, E. Różycki, Katowice 2004, s. 345–359.

5 A. Mężyński, *Jan Działyński 1829–1880*, Wrocław 1987.

6 J. Wojakowski, *Księgozbiory Eustachego Kajetana Sapiehy (1797–1860) i Wacława Seweryna Rzewuskiego (1785–1831)*, Warszawa 1996.

7 Wybór bibliografii: K. Lewicki, *Aleksander Konstanty Batowski (1799–1862), historyk, wydawca, bibliofil i kolekcjoner*, „Roczniki Biblioteczne” 1970, R. 14, s. 250–293; J. Reizes-Dzieduszycki, *Działalność kolekcjonerska i bibliofilska przedstawicieli arystokracji i ziemiaństwa polskiego przełomu XVIII i XIX wieku: Działyńscy, Dzieduszyccy, Baworowscy*, w: *O etosie książki: studia z dziejów bibliotek i kultury czytelnicy*, red. T. Wilkoń, Katowice 2017, s. 258–269; K. Karolczak, *Dzieduszyccy. Dzieje rodu. Linia poturzycko-zarzecka*, Kraków 2000; M. Stolzman, *Syrokomla i świat książek*, „Roczniki Biblioteczne” 1979, R. 23, z. 1, s. 131–184; też, *Nigdy od ciebie miasto... Dzieje kultury wileńskiej lat międzypowstaniowych 1832–1836*, Olsztyn 1987; J. Dziewulska, *Stare druki w bibliotece Tulczyńskiej w zbiorach Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, [w:] *Książka dawna i jej właściciele*, red. A. Franczyk-Cegła, D. Sidorowicz-Mulak, Wrocław 2017, t. 2, s. 91–106; B. Schnaydrowa, *Fragment zbiorów Tulczyńskich*

publikacji znaczące miejsce zajmuje również niedawno wydana monografia Barbary Kamińskiej-Czubały *Zbiory Piotra Moszyńskiego. Biblioteka szlachecka w dobie romantyzmu*.

Omawiana praca ukazała się nakładem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Pedagogicznego, wydano ją w serii „Prace Monograficzne”. Autorka znana jest przede wszystkim z publikacji poświęconych zachowaniom informacyjnym w życiu codziennym, kulturze informacyjnej, architekturze informacji czy bibliotekom cyfrowym.

Recenzentami wydawniczymi tomu są: Wanda A. Ciszewska oraz Maria Konopka. Książka składa się z 6 głównych rozdziałów, obejmuje 253 strony, jak zaznacza Autorka:

zawartość poszczególnych rozdziałów nie powstawała liniowo, lecz nowe fakty i spostrzeżenia modelowały wcześniej powstałe partie, te z kolei powodowały uzupełnienia i korekty [s. 20].

Za projekt okładki, wykorzystującej rycinę Michała Andriollego „Kłosa”, odpowiada Janusz Schneider. Monografia jest ilustrowana, zawiera również tabele.

W rozdziale poświęconym metodologii wspomniano, że celem pracy było utworzenie modelu biblioteki szlacheckiej w dobie romantyzmu, co polegało na:

wyodrębnieniu systemu wartości, według którego funkcjonował kod selekcji książek pojawiających się w bibliotece i eksponatów włączanych do kolekcji grafiki, starodruków, broni i obrazów [s. 19].

Poszukiwanie wspomnianych motywów i wartości było według Autorki niezbędne do utworzenia schematu, dzięki któremu można grupować książki z kolekcji wokół wartości, potrzeby czy motywu. Pozwoliło to na charakterystykę struktury badanego zasobu oraz dotarcie do „informacji ukrytych”.

Piotr Moszyński (1800–1879), postać, wokół której skoncentrowana jest cała analiza badawcza Barbary Kamińskiej-Czubały, był marszałkiem szlachty guberni wołyńskiej, sybirakiem i kolekcjonerem. Jak trafnie zauważa Autorka omawianej pracy, jego biografia jest typowym przykładem losów najaktywniejszych przedstawicieli swojej epoki, urodzonych jako pierwsze pokolenie w kraju bez własnej państwowości (s. 23). Dwa pierwsze rozdziały badawcze poświęcone biografii Piotra Moszyńskiego traktować jednak należy jako pomocnicze, gdyż mają one na celu głównie określić: wzory normatywne wynikające z tradycji, wychowania, wykształcenia i roli społecznej właściciela oraz wzory behawioralne sterowane przez praktykę społeczną w zakresie gromadzenia, opracowania i użytkowania bibliotek w tamtym czasie [s. 19]. Autorka, pracując nad modelem biblioteki romantycznej, selekcjonowała zasoby archiwum Moszyńskich, aby uzyskać materiał do analizy oraz interpretacji cech samej księżnicy właściciela. Za najważniejszy więc rozdział należy uznać część zatytułowaną *Model biblioteki szlacheckiej*, który w spisie treści pojawia się jako ostatni. Zawiera on wyniki analizy poszczególnych zasobów

w rękopisach Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 1969, R. 12, s. 101–125; J. M. Marszalska, *Biblioteka i archiwum Sanguszków: zarys dziejów*, Tarnów 2000.

kolekcji P. Moszyńskiego. Bogaty materiał źródłowy wymagał, by badaczka podzieliła analizę księgozbioru na dwa rozdziały. Pierwszy obejmuje badania nad księgozbiorem z Dolska, nad formami jego użytkowania, organizacją i urządzeniem biblioteki w Krakowie oraz zainteresowaniami czytelnickimi jej użytkowników. Drugi rozdział w całości poświęcony został zbiorom specjalnym, do których zaliczono starożytności, ryciny, obrazy, stare druki i archiwalia. Takie zaszerogowanie niewątpliwie służyło Autorce w ukazaniu pewnego modelu zbieractwa ówczesnej epoki.

Piotr Moszyński własny księgozbiór zaczął gromadzić w wieku szkolnym, podczas nauki w Gimnazjum Wołyńskim w Krzemieńcu, jednakże podstawowy trzon budowanej kolekcji stanowiła biblioteka odziedziczona po dalekim krewnym, Fryderyku Moszyńskim, która znajdowała się w Dolsku, jednej z wielu posiadłości rodziny. Opisany przez Badaczkę zasób można zestawzić z trzema istotnymi etapami życia P. Moszyńskiego. Pierwszy okres budowy księgozbioru kończy się w roku 1826, gdy jego właściciel został aresztowany i zesłany. Za kontakt z rosyjskimi dekabrystami skazano go na 12 lat przymusowego osiedlenia w Tobolsku. Podczas jego nieobecności księgozbiór był systematycznie uzupełniany i użytkowany przez rodzinę, krewnych oraz znajomych. Z kolei na zesłaniu właściciel kolekcji zmuszony został do utworzenia nowej biblioteki w Tobolsku, którą pozostawił tam po swoim wyjeździe do Czernichowa (1834) i Kijowa (1838). Drugi etap rozwoju kolekcji z Dolska przypadł na lata 1834–1840, dzięki zakupom zbiorów zamówionych w Czernichowie i Kijowie. Ostatni i zarazem najbardziej intensywny okres rozbudowy zbiorów rozpoczął się po przeniesieniu biblioteki do Krakowa, gdzie Moszyńscy osiedlili się w 1843 roku.

Z ustaleń badaczki wynika, że liczba dzieł dolskiej kolekcji P. Moszyńskiego ulegała zmianie, z zachowanych inwentarzy wynika, że obejmowała 858 dzieł, głównie z zakresu literatury, historii i prawa. Publikacje z tych dziedzin wg obliczeń Autorki obejmują łącznie 75,8% całości kolekcji, z czego zdecydowana większość drukowana była po francusku (80,6%). Najwięcej w całym zasobie znajdowało się książek z zakresu literatury pięknej (43,5%) [s. 68–69]. Wśród periodyków swoje miejsce miały warszawska, wileńska, lwowska i krakowska prasa informacyjna, tygodniki społeczno-kulturalne, pisma dla kobiet i dzieci oraz tytuły przydatne w działalności gospodarczej. Wśród 30 tytułów czasopism najliczniejsze zachowane numery obejmują „Dziennik Wileński”, „Gazetę Warszawską”, „Kurier Litewski” oraz „Pamiętnik Warszawski”. Wśród tytułów prasy francuskiej Moszyński prenumerował między innymi: „Journal de l’Empire”, „Journal de Francfort”, „Revue britannique”. Analiza wskazuje, że prasa była bardzo lubianą rozrywką i cennym źródłem informacji dla wszystkich domowników.

Kolekcjoner nie zabrał ze sobą do Krakowa całej dolskiej biblioteki. Część księgozbioru podarował córce Józefie i jej mężowi. W 1851 roku (po pożarze Krakowa) przeprowadził się do pałacu Brodowicza, który zakupił 4 lata wcześniej. Budynek znajdował się w pobliżu dworca kolejowego i posiadał duży ogród. Właściciel przeniósł tam również swoją bibliotekę, której urządzenie nie odbiegało od stosowanych wówczas wśród zamożnej szlachty wzorów.

Pełny inwentarz wydawnictw zwartych rejestruje 9000 pozycji, które należały do Piotra Moszyńskiego [s. 102]. Jeśli chodzi o krakowski okres budowy kolekcji, to zbiory księżnicy znacznie się powiększyły, według ustaleń badaczki ich objętość

wzrosła o 6000 woluminów [s. 110]. Biblioteka była dość zróżnicowana, ale jak słusznie zwraca uwagę Autorka, imponujące wrażenie robi zbiór prasy składający się z ponad 1000 tytułów krajowych i zagranicznych. Badaczka bardzo szczegółowo zanalizowała zawartość tytułów z poszczególnych dziedzin reprezentowanych w zasobach kolekcjonera. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że wśród dzieł z zakresu literatury polskiej najliczniej reprezentowane były powieści Józefa Ignacego Kraszewskiego (92 tytuły).

Rzeczowe uporządkowanie zasobu ściśle nawiązuje do układu stosowanego w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. Znakiem własnościowym stosowanym przez właściciela księgozbioru była jedynie skromna pieczętka z odręcznym podpisem P. Moszyńskiego. Jak ustaliła badaczka, nie stosował on superekslibrisów ani ekslibrisów drukowanych. Nie oprował również zbiorów w jednolitą oprawę, jak czynił to wcześniej jego krewny, po którym odziedziczył dołską bibliotekę. Książki oprował tanio i w sposób praktyczny. Właściciel kolekcji przez cały okres posiadania księżnicy zatrudniał bibliotekarzy, co było wówczas praktyką powszechną. Dzięki temu zachowały się różnorodne spisy, na których bazowała autorka pracy.

Reasumując, praca Barbary Kamińskiej-Czubały o zbiorach Piotra Moszyńskiego dopełnia w istotny sposób istniejącą wiedzę o historycznych księgozbiórach prywatnych. Niewątpliwie jedną ze znacznych trudności opracowanego zagadnienia była specyfika samego zasobu, który obejmował materiały różnego rodzaju: od archiwaliów, przez grafikę i książki, po typowe muzealia. Poszczególne tezy oparte są na inspirującym materiale źródłowym, który Autorka wykorzystała maksymalnie, ukazując bibliotekę prywatnego kolekcjonera w sposób kompleksowy. Jednocześnie wskazać trzeba, że obrana metodologia pozwoliła na umiejscowienie problematyki w szerszym kontekście, pozwalając zrozumieć, jak w kulturze romantycznej mogła funkcjonować modelowa biblioteka szlachecka.

Bibliografia

- Dziewulska J., *Stare druki z biblioteki Tulczyńskiej w zbiorach Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, [w:] *Książka dawna i jej właściciele*, red. A. Franczyk-Cegła, D. Sidorowicz-Mulak, t. 2, Wrocław 2017, s. 91–106.
- Karolczak K., *Dzieduszyccy. Dzieje rodu. Linia poturzycko-zarzecka*, Kraków 2000.
- Kocójowa M., „Pamiętkom ojczystem ocalonym z burzy dziejowej”. *Muzeum Emeryka Hutten-Czapskiego (Stańków-Kraków)*, Kraków 1978.
- Kosiński J. A., *Biblioteka fundacyjna Józefa Maksymiliana Ossolińskiego*, Wrocław 1971.
- Kosman B., Kosman M., *Tytus Działyński i jego dzieło*, Wrocław 1978.
- Lewicki K., *Aleksander Konstanty Batowski (1799–1862), historyk, wydawca, bibliofil i kolekcjoner*, „Roczniki Biblioteczne” 1970, R. 14, s. 250–293.
- Marszalska J. M., *Archiwum i biblioteka książek Sanguszków w Sławucie. Stan badań*, [w:] *Kultura książki wschodniego i południowego pogranicza Polski (XVI–XX wiek)*, red. J. Gwóźdź, E. Różycki, Katowice 2004, s. 345–359.
- Marszalska J. M., *Biblioteka i archiwum Sanguszków: zarys dziejów*, Tarnów 2000.
- Mężyński A., *Jan Działyński 1829–1880*, Wrocław 1987.

Reizes-Dzieduszycki J., *Działalność kolekcjonerska i bibliofilska przedstawicieli arystokracji i ziemiaństwa polskiego przełomu XVIII i XIX wieku: Działyńscy, Dzieduszyccy, Baworowscy*, [w:] *O etosie książki: studia z dziejów bibliotek i kultury czytelniczej*, red. T. Wilkoń, Katowice 2017, s. 258–269.

Schnaydrowa B., *Fragment zbiorów Tulczyńskich w rękopisach Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 1969, R. 12, s. 101–125.

Stolzman M., *Syrokomla i świat książek*, „Roczniki Biblioteczne” 1979, R. 23, z. 1, s. 131–184.

Stolzman M., *Nigdy od ciebie miasto... Dzieje kultury wileńskiej lat międzypowstaniowych 1832–1836*, Olsztyn 1987.

**From research on nineteenth-century private libraries. About the book
by Barbara Kamińska-Czubała, *Zbiory Piotra Moszyńskiego:
biblioteka szlachecka w dobie romantyzmu***

Abstract

Review article of the book: B. Kamińska-Czubała *Zbiory Piotra Moszyńskiego : biblioteka szlachecka w dobie romantyzmu*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego 2019, p. 253., il.

Słowa kluczowe: Piotr Moszyński (1800–1879), biblioteki prywatne, kolekcjonerstwo.